

Є.П. Коніца
"СЛОВО ПРО СЛОВО"

Статтею під таким заголовком Василь Олександрович Сухомлинський намагається надати слову величезну роль у справі виховання дитини, заперечуючи думку, що на першому місці стоїть активна діяльність, праця, а не словесне виховання. Ця думка підтверджує зневажливе ставлення до виховної бесіди, живого звернення вихователя до розуму і серця дітей.

Василь Олександрович погоджується з тим, що у формуванні духовного обличчя людини велику роль відіграють поведінка, взаємини в колективі, конкретна праця на благо народу. Але ж і поведінка, і взаємини, і праця – все це залежить від складних процесів, що відбуваються в душі, найважливішим засобом впливу на яку є слово. „В руках вихователя, - пише Сухомлинський, - слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур в руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [8 : 160].

Нашу увагу насамперед привертає сутність поняття „слово” та його значення. Варто з цього приводу навести надзвичайно влучну характеристику слова у В. Волошинова. Слово, на його думку, є „... у своїй сутності двовимірним

утворенням. Воно рівною мірою визначається як тим, чие воно, так і тим для кого воно, – воно, як слово, є саме продуктом взаємовідносин того, хто говорить, з тим, хто слухає. У слові я формую себе з точки зору іншої людини, кінець кінцем – з точки зору свого колективу. Слово – міст, перекинутий між мною та іншою людиною. Якщо одним своїм кінцем він спирається на мене, то іншим на мого співрозмовника. Слово – це спільна для нас, співрозмовників, територія” [2: 89].

Слово є неоднорідним за своєю структурою і функціями. Найважливішою функцією слова є номінативна. Лише за цією функцією слова поділяють на чотири типи: повнозначні, вказівні, службові, вигуківі. Серед повнозначних слів (іменників) розрізняють власні та загальні назви. Власні назви вивчаються спеціальною наукою ономастикою. Служать вони для виокремлення названого ними об’єкта з низки подібних. Серед них є ті, що називають імена людей (антропоніми); географічні назви (топоніми); назви зон космічного простору і сузір’їв (космоніми); клички тварин. Більшість мовознавців стверджують, що слово – найконкретніша мовна одиниця, бо мова – це передусім мова слів, а не форм чи звуків; “слово – це результат сполучення певного значення з сукупністю певних звуків, сполучення, здатного до певного граматичного вживання” □6: 114□.

Слово, за лінгвістичним енциклопедичним словником, - це основна структурно-семантична одиниця мови, що є назвою предметів та їх властивостей, явищ,

відношень дійсності; їй притаманна сукупність семантичних, фонетичних і граматичних ознак, специфічних для кожної мови. Характерними ознаками слова є цілісність, виокремлюваність і вільна відтворюваність у мовленні □5: 464□.

Відтак, у слові розрізняють лексичне і граматичне значення. У лексикології розрізняють “слово” і “лексема”. На відміну від слова, що є конкретною одиницею, лексема є абстрактною одиницею мови. Це також слово в сукупності його форм і можливих значень у всіх його вживаннях і реалізаціях, що може варіюватись як у плані вираження, так й у плані змісту. Наприклад, “боятись” і “боятися” – варіанти у плані вираження; варіанти у плані змісту – це різні значення багатозначного слова (магнітне поле, поле зору, поле діяльності). Їх називають лексико-семантичними варіантами. Слово, як це впливало з попереднього аналізу, є конкретною одиницею лексики і мови загалом. Лексеми ж розглядають як слово-тип, абстрактну одиницю мови, в якій абстрагуються від його форми. Лексема – це слово в сукупності його форм і можливих значень у всіх його вживаннях і реалізаціях □4: 187□.

Оскільки слова без значення не буває, охарактеризуємо лексичне значення слова. За словниковими джерелами, лексичне значення слова – це: “зміст слова, що відображає у свідомості і закріплює в ній уявлення про предмет, властивість, якість, процес, явище і т. ін.” □5: 261□; >=@5B=>-V=482V4C0;L=89 7<VAB A;>20, I>2V4>1@060T 01> BV;L:8 28@060T (2 @V7=8E B8?0E A;V2) B0

DV:ACT C A2V4><>ABV ?>7=0GC20=>3> A;>2>< 5;5<5=B0 4V9A=>ABV V T 70:@V?;5=8< 70 D>@<>N A;>20 (2V4?>2V4=8< 72C:>28< :><?;5:A><), C=0A;V4>: G>3> AB0T <>6;82VABN 9>3> @50;V70FVO O: O28I0 <>28, 0 =5 BV;L:8 A2V4><>ABV_ □9: 284-285□. _5:A8G=5 7=0G5==O A;>20 T @57C;LB0B>< <8A;5==T2>W 4VO;L=>ABV ;N48=8, WW ?@>4C:B><, 2>=> ?>2_O70=5 7 @54C:FVTN V=D>@<0FVW _ ;N4AL:8< <>7:><, 7 B0:8<8 2840<8 <8A;5==T28E ?@>F5AV2, O: ?>@V2=O==O, ;0A8DV:0FVO, C7030;L=5==O, B><C 2>=> =>A8BL C7030;L=5=89 V C7030;L=N20;L=89 E0@0:B5@ □5: 265□. !0<5 B><C ?A8E>;>38 (. _83>BAL:89, _ !8=8FO) =07820NBL 7=0G5==O< A;>20 =5@2>2>-<>7:>289 ?A8E>DV7V>;>3VG=89 72_O7>: <V6 2V4>1@065==O< DV78G=>3> 1>:C A;>20 B0 2V4>1@065==O< ?>7=0GC20=>W F8< A;>2>< @50;L=>ABV, 72_O7>:, I>2AB0=>2;NTBLAO □7: 37-39□.

Лексичне значення слова поділяється на концептуальне, конотативне, контекстуальне, денотативне, сигніфікативне. Центральним у лексичному значенні є його концепт (мисленнєве відображення певного явища дійсності, поняття), у конотативному – емоційні, експресивні, стилістичні відтінки слова, його додаткове забарвлення (конотації). Контекстуальне значення виникає тільки в певних контекстах, що не фіксується у словниках. За своїм значенням слово вступає у три типи відношень: предметний (слово – предмет), поняттєвий (слово – поняття) і лінгвальний (слово – слово). Віднесеність слова до

предмета (загально чи конкретно) називають денотативним значенням; віднесеність слова до поняття – сигніфікативним значенням. Співвідношенням слова з іншими словами в лексичній системі мови визначається його структурне значення (пряме, переносне, вільне, зв'язане) □4: 188-189□.

Мовні значення вивчаються в межах металінгвістики напрямом, що ще не здобув одностайно визнаного найменування. У літературі можна зустріти різні назви: когнітивна лінгвістика, понятійна лінгвістика або лінгвістична концептологія. Предметом цього напряму є дослідження мовних значень та їх відношення до логічних і психологічних категорій, їх універсальних та специфічних в окремих етнічних мовах властивостей, встановлення типів і видів мовних значень.

На думку О. Уфімцевої, структурні мовні значення – це значення самих мовних одиниць, які поділяються ще на лексичні і граматичні [11: 46]. У теоретичному мовознавстві існують різні тлумачення лексичного значення слова. За одним із них, лексичне значення – це найменування предметів, якостей, дій як явищ об'єктивної дійсності. Подекуди вважають лексичним значенням узагальнений образ, відображення предмета чи явища дійсності. Однак перша думка ототожнює лексичне значення зі словом, друге тлумачення – з поняттям. Нарешті, є погляд, що лексичне значення – це відношення слова, що його виражає, до позначуваного ним предмета або явища дійсності і до його психічного відображення.

Крім того, розрізняють мовні значення за структурним типом мовних одиниць, що є їх носіями: морфем, слів, словотворчих типів, морфологічних і синтаксичних категорій. На лексичному рівневі, за концепцією В. Виноградова, існують такі типи лексичних значень: а) основні або первинні і похідні або вторинні, номінативні значення; б) прямі і переносні значення; в) прямі номінативні і експресивно-синонімічні значення; г) синтаксично вільні і зв'язані (фразеологічно пов'язані, функціонально-синтаксично обмежені та конструктивно зумовлені) значення [1: 159]. Цю класифікацію продовжують розробляти й уточнювати. Отже, визначення лексичного значення можна згрупувати в такі основні розряди: а) як особлива мовна форма відображення дійсності, співвідносна з такими психологічними явищами, як поняття, уявлення, емоції тощо; б) як відношення між певним звуковим комплексом (назвою) і позначуваним ним предметом або поняттям про цей предмет; в) як позамовна реакція (поведінка) суб'єкта на слово як мовний стимул, як конкретне слововживання в мовленні; г) як потенційна лексична сполучуваність слова або його місце у співвідношенні з іншими семантично близькими словами □9: 285□.

ЛІТЕРАТУРА

•Виноградов В.О. Вопросы современного русского словообразования. / Избр. труды: Исследование по русской

грамматике. – М.: Наука, 1975. – 558 с.

• *Волошинов В.Н.* Марксизм и философия языка. – Л., 1930. – 157 с.

• *Кочан І.М.* Ще раз про системність у термінології // Укр. термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. IV. – С. 67-70.

• *Кочерган М.П.* Вступ до мовознавства. – К.: ВЦ “Академія”, 2000. – 368 с.

• *Лингвистический энциклопедический словарь.* – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 683 с.

• *Семчинський С.В.* Загальне мовознавство. – К.: Око, 1996. – 416 с.

• *Синиця І.О.* Психологія усного мовлення учнів 4-8 кл. – К.: Радянська школа, 1974. – 207 с.

• *Сухомлинський В.О.* Слово про слово. / Вибрані твори. В 5-ти томах. Т.-5. Статті. – К., „Рад. школа”, 1977. – 639 с.

• *Українська мова. Енциклопедія.* – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 с.

• *Фердінан де Соссюр.* Курс загальної лінгвістики. – К.: Основа, 1998. – 324 с.

• *Філософські питання мовознавства.* – К., 1972. – 198 с.

Подано до редакції 03.06.08